

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevena, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурабек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КИС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoyn, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA "TIBBIY BIOLOGIYA" HAMDA "UMUMIY GENETIKA" FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI

Ergashev Qaxramon Zokirjonovich

Namangan viloyati IIB boshlig'ining
birinchi o'rinbosari, podpolkovnik
O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar
vazirligi akademiyasi mustaqil izlanuvchisi,
E-mail: qahramonergashev0202@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada korrupsiyaviy jinoyatlarga qarshi kurashishning tarixiy shakllanish bosqichlari vaqt mezoniga ko'ra, retrospektiv tahlil qilinib, davrlarga ajratib o'rganilgan. Har bir davrning o'ziga xos jihatlari kompleks ravishda chuqur o'rganilib, unda korrupsiyaga qarshi kurashishda amalga oshirilgan huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlarning mazmuni, mazkur davrlarning o'ziga xos xususiyati va farqli jihatlari ochib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: pora, korrupsiya, huquqiy asoslar, tashkiliy chora, tarixiy bosqichlar.

THE SOCIAL NEED TO FIGHT CORRUPTION CRIMES

Ergashev Qaxramon Zokirjonovich

First deputy head of the Department of
internal affairs of Namangan region,
Lieutenant Colonel Independent researcher
of the Academy of the Ministry of internal affairs
of the Republic of Uzbekistan,

Abstract. The article described the fight against corruption crimes as the stages of historical formation are studied according to the time criterion, retrospectively analyzed and separated into periods. The specifics of each era were thoroughly studied, in which an attempt was made to reveal the content of legal and organizational measures implemented in the fight against corruption, the specifics and differences of these periods.

Keywords: bribes, corruption, legal grounds, organizational measure, historical stages.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N30>

Kirish. "Poraxo'rlik" va "korrupsiya" kabi tushunchalar qadim davrlardan buyon shakllanib kelgan. Chunki, korrupsiya tarixi insoniyat sivilizatsiyasining tarixidan kam emas. U har qanday davlat boshqaruvining barcha shakllarida namoyon bo'lgan. Shu bilan birga, jamiyatdagi turli o'zgarishlarga bog'liq holda korrupsiya hodisasi o'zgarib, yanada mukammallashib borgan. Biroq, bu korrupsiya hamma joyda bir xil ma'noni anglatmaydi.

Korrupsiyaning vujudga kelish sabablari turli mamlakatlarda turlicha bo'lib, tarixiy bosqichlari va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasi bilan belgilanadi. Shu bois korrupsiyaning oldini olish, qarshi kurashishda tarixiy-huquqiy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, qadim zamonlardan beri davlat va jamiyat korrupsiya balosiga qarshi kurashishga harakat qilib keladi. Masalan, Yangi podsholik davridagi Misrda Xoremxeb (eramizdan avvalgi 1342–1338-yillar) bir necha marotaba islohotlarni amalga oshirganligi, jumladan soliq tizimini qayta ishlab chiqib, askarlar va amaldorlarning davlat mulkini o'zlashtirish maqsadi yo'lida poraxo'rlikni oldini olishga qarshi tadbirlar ko'rilgani haqida manbalarda batafsil keltiriladi[1].

Gerodotning xabar berishicha, fors shohi Kambiz poraxo'r sudyani o'lim bilan qatl ettirgan. Sudyani stulini o'lim jazosiga hukm etilgan sudyaning terisi bilan qoplattirishni buyurgan. Doro pora olganlikda aybdor sudyani xochga mixlatgan. Rimdagi "XII jadval" qonunlariga ko'ra, sudya tomonidan qabul qilingan pora uchun uni o'lim jazosiga hukm etilgan[22, B.7.]. Hamurappi qonunlarida: "mansabdorlik jinoyatlarini sodir har qanday shaxsga og'ir jazo tayinlanishi" bayon etilgan[14]. Korrupsiya insoniyat muhtalo bo'lgan davosi yo'q kasallikdir. Undan voz kechish oson emas. Ushbu zararli hodisa katta va kichik, badavlat va kambag'al bo'lishidan qat'iy nazar, barcha davrlarda salbiy hodisa sifatida qaralgan.

Korrupsiya illati qadim zamonlardan buyon mavjudligi ma'lum. Ushbu hodisa haqida qadimgi Misr, Bobil, Mesopotamiya, Xitoy, Rim, Hindiston, Yunoniston davlatlarining boshqaruvi san'ati, diniy va huquqiy adabiyoti [27] haqidagi asarlarda ta'kidlab o'tilgan. Asosan ushbu jinoyatlarni amaldor (sudya, soliq yig'uvchi, g'aznachi, qul savdosi bilan shug'ullanuvchi, vositachi va b.) shaxslar tomonidan sodir etilib, aybdor shaxs muqaddas kitoblarda belgilangan qoidalar bo'yicha jazolangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Korrupsiyaga qarshi kurashishning vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlarini shartli ravishda quyidagi uch davrlarga bo'lib o'rganamiz:

birinchi davr (eramizdan avvalgi VII asrdan to milodiy VII asrgacha bo'lgan davr.) Qadimgi Sharqda korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida fikr yuritilganda, birinchi navbatda zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto" haqida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Ilk davlatchiligimiz tarixidan bugungi kungacha biz korrupsiya deb atayotgan illatga qarshi turli xil usullarda kurashib kelingan. Xususan, "Avesto" bitiklarida qayd etilishicha: "boylar ziyofatiga o'tirma"; "odamlarni urma"; "lavoziim uchun kurashma"; "qamoqxona noziriligiga zolim shaxsni tayinlama"; "donishmand kishilardan maslahat ol"; "do'stlarim ko'paysin desang donishmand bo'l"; "dunyo boylklari ketidan quvma"; "keksalarni ustidan kulma chunki sen ham qartayasan"[10]kabilarning nazarda tutilgani, o'sha davrda jamiyat a'zolarini korrupsiyaga berilmasligi uchun bu nasihatlariga amal qilishini anglatgan. "Avesto"dagi o'gitlarda savob va gunoh, bunyodkorlik va buzg'unchilik kabi o'zaro bir-biriga zid qarashlarning inson hayotidagi o'rni talqiniga katta e'tibor berilgan[12, B.74–77.]. Bularning birinchisi insonni haqgo'ylik, yaratuvchilik va kamolot sari da'vat etsa, ikkinchisi razolat, xudbinlik va axloqsizlik kabi illatlardan tiyilib, har bir inson, avvalo ogohlikka va o'zligini anglashga intilishi, yaxshi va yomonni keskin farqlab yashashi zarurligi uqtiriladi. Yana bir jihati "Avesto"da har bir bolani korrupsiyasiz xulq tarzda, ya'ni pok niyat, xulqi halol, qo'li to'g'ri qilib tarbiyalanishiga jiddiy e'tibor qaratiladi. Shu ehtiyoj va talablardan kelib chiqib, "Avesto"da muallimlar, tarbiyachilarning burchlari belgilanib, ularning zimmasiga jamiyatning eng muhim va dolzarb vazifasi yuklatilgan.

Imperator Chandrapurt Mauriyani bosh vaziri Kautilla “Artashastra” kitobida amaldorlar tomonidan davlat daromadlarini o’zlashtirishning qirq usulini sanab o’tadi va ushbu illatni quyidagicha: “tilingizning uchida turgan asal yoki zaharni ta’mini tatib ko’rmaslikning iloji bo’lmaganidek, hukumat amaldori uchun qirol daromadidan bir oz tatib ko’rmaslik mumkin emas. Yoki suv ostida suzayotgan baliq suv ichadi, deb bo’lmaganidek, hukumat amaldori o’zi uchun pul olmaydi, deb aytib bo’lmaydi. Osmonda baland uchadigan qushning harakatini o’rnatish mumkin, ammo hukumat amaldorlari yashirin harakatlari, maqsadini belgilash imkonsiz”[4] mazmunida izohlaydi. Tarixda ma’lumki, korrupsiyaga qarshi kurashgan birinchi davlat sifatida qadimgi Shumer davlati tan olinadi. Qadimgi davlatlarni ayniqsa huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxo’rligi qattiq tashvishga solganligi bizgacha saqlanib qolgan manbalardan ma’lum. Chunki bu holat davlatning obro’siga juda jiddiy putur yetkazgan. Dunyoning barcha dinlarida birinchi navbatda davlat amaldorlarini poraxo’rligi qattiq qoralanadi. Jumladan, yahudiylik dinining muqaddas kitobi Tavrotda poraxo’rlik gunoh ekanligi ko’rsatilgan bo’lsa-da, Alloh taolo buyurgan amallarni ado qilish o’rniga dunyo matolariga berilib ketdilar. Halol yoki haromligiga qaramay dunyo yig’adigan, poraxo’rlik qiladigan, hatto mol-dunyo topish uchun Tavrotdagi oyatlarni ham hech ikkilanmay o’zgartirib yuboraveradigan bo’ldilar. O’zlari mana shunday harom yo’llar bilan hech to’xtamasdan birovlarining haqlariga tajovuz qilib turib, gunoh-ma’siyatlar botqog’iga botib turib yana: “Biz Allohning suyuqli bolalarimiz, payg’ambarlar avlodimiz, shuning uchun Alloh bizni kechirib yuboraveradi”, deb safsatalar sotadigan bo’ldilar. Injilda: “hadyalarni qabul qilma, zero hadyalar ko’zi ochiqlarni ko’rga va haqni nohaqqa aylantiradi”[28]mazmunida qoidalar belgilangan.

Qadimgi Misrda fir’avnlr hukmronlik qilgan davrda amaldorlar o’rtasidagi korrupsiya og’ir jinoyat hisoblanmay, amaldor va g’aznachi ustidan sud ishi ko’rib chiqilgan. Sud tizimi axloqiy va diniy qonunlarga bo’linib, sud nafaqat qadimgi Misrning fuqarolariga, balki allaqachon vafot etgan fuqarolar ham hukm qilingan. Bu juda dahshatli deb hisoblangan va bunday sud jarayoni “boshqa dunyo sudi”deb nomlangan. Bu davrda ko’p xudolik e’tiqodi mavjud bo’lib, fuqarolar adolat ma’budasi “Maat”ga sig’inishgan. Misrliklar bu ma’budani hurmat qilishgan va uni haqiqat, tartib va adolat timsoli deb hisoblashgan. Xiyonat, kufr va yuqori martabali shaxslarning hayotiga tajovuz qilish bilan birga, korrupsiya, poraxo’rlik, jinoyatlarning ikkinchi turiga kirgan va ushbu jinoyatni sodir etgan mahkumlar o’limidan keyin ham jazo olish haqida g’oyalar ilgari surilgan[6]. Pora bilan ushlangan amaldorlarga, jazo sifatida burunlari kesilgan. Agarda sudya pora bilan qo’lga tushganida, ikki qulog’i kesilgan. Pora olgan amaldorlar lavozimidan chetlashtirilgan va oddiy dehqonga aylanishgan. Davlatga yetkazilgan moddiy zarar qoplanganida faqat Fir’avn afv etishi mumkin bo’lgan[29]. Ushbu davrda ya’ni, 14 asrda mazkur illatga qarshi muqaddas kitoblarda nazarda tutilgan qoidalar asosida aybdor shaxsga jazo turi qo’llanilgan. Davlatga yetkazilgan zarar qoplanganida hukmdorlarning farmoni bilan jazodan afv etilishi mumkin bo’lgan. Ijobiy jihat sifatida shuni alohida ta’kidlash joizki, mazkur jinoyatga qarshi kurashishda jamiyatdagi ustoz va murabbiylarning o’rni juda beqiyos bo’lib, burch va vazifasini munosib ado etgan murabbiy obro’li hisoblangan va hukmdorlar tomonidan munosib taqdirlangan.

Ikkinchi davr (VII asrdan XX asrning 90 yillariga qadar bo’lgan davr).

Korrupsiya va poraxo’rlik haqida gapirganda shuni aytish kerakki, tarixda korrupsiya iqtisodiy hodisa sifatida tovar-pul munosabatlari bor joyda mavjud bo’lib kelgan. Davlatda

iqtisodiy faoliyatga nisbatan o'rnatilgan turli xil cheklashlar, amaldorlarning keng, nazoratdan holi, cheklanmagan yo ruxsat berish, yoki taqiqlash vakolati korrupsiyaning ildiz otishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, katta boyliklarga ega bo'lgan ba'zi ishbilarmonlar o'z daromadlarini ko'paytirish va bozordagi raqobatda alohida imtiyozlarga ega bo'lish maqsadida hukumat amaldorlarini pora evaziga sotib olish, ularning o'z ehtiyooriga bo'ysundirishga harakat qiladilar. Islom shariatida korrupsiya va poraxo'rlik qattiq qoralanadi. Islom dinimizga oid klassik adabiyotlarda pora arab tilida "rishva" deb ataladi, shar'iy istilohda esa "Pora-xaqni yuqqa chiqarish va botilni yuzaga chiqarish uchun beriladigan narsadir" degan mazmunida izoh berilgan. Birovning haqqini nohaq yeyish hamda pora beruvchi va pora oluvchi ham og'ir gunohkor hisoblanadi. Islom dinining kitobi Qur'oni Karimda (Niso surasi 29-oyatda) quyidagilar: "Ey imon keltirganlar, bir-birlaringizning mollaringizni botil yul bilan yemang", shuningdek Baqara surasining 88-oyatida: "Mol va boyliklaringizni o'rtalaringizda botil (harom) yo'l bilan yemangiz. Shuningdek, bila turib, odamlarning haqlaridan bir qismini gunoh yo'l bilan yeyish maqsadida uni hokimlarga havola etmangiz"[20]; Payg'ambarimiz (s.a.v) hadislarida: "Harom yeb o'sgan vujud jannatga kirmaydi" [21] deb bayon etilgani, poraxo'rlik islom dinida qattiq qoralanishi va og'ir gunohlardan biri ekanligini anglatadi.

Birovning molini botil yo'l bilan yeyishga ribo, qimor, poraxo'rlik, aldanchilik, firibgarlik, mahsulot narxini sun'iy ravishda ko'tarish, o'g'irlik, tovlamachilik kabi illatlar kiradi. Bularning orasida amalining gunohi og'irligi bilan poraxo'rlik turadi.

Tarixda mo'g'ul imperiyasining kuchsizlanishida qo'zg'olonlar, hokimiyat uchun kurash, tashqi tahdidlar, vabo epidemiyasi, korrupsiya[30] kabi bir qator sabablar jiddiy ta'sirini ko'rsatgan. Natijada butun bir imperiyani yo'q bo'lib ketishiga olib keldi. Bu orqali Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo-sotiq ishlarini ancha yaxshilanishiga erishilgan.

Buyuk bobomiz Sohibqiron mansabparast va molparast amaldorlarning o'z maqsadlariga yetishish uchun har qanday yo'lga kirishi, buning oqibatida korrupsiya urchishi mumkinligini yaxshi tushungan va shunga yarasha chora-tadbirlarni qo'llagan. Davlat amaldorlarining poraxo'rliги xavfli jinoyat hisoblanib, bugungi kundagi korrupsiya jinoyatiga to'g'ri keladi. Bunday jinoyatlar davlatga karshi karatilgan jinoyatlar deb hisoblangan va ularga qattiq jazolar tayinlangan[23]. Davlatning majburlov funksiyasi ularni tag-tomiri bilan yo'qotib, davlatda barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan.

Amir Temur davlatida vaqti-vaqti bilan so'roq, tekshirish, taftish kabi samarali tergov usullari o'tkazilgan[5]. Amalini suiiste'mol qilish, poraxo'rlik, doimiy ichkilik ichish, maishiy buzuqlik kabilar og'ir gunoh hisoblangan va qattiq jazolangan. Suiiste'mol qilish raiyat orasidagina emas, Temur avlodlariga taalluqli bo'lganda ular tegishli jazolarini olganlar. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Temurning o'g'li Mironshoh, nevaralari Pirmuhammad va Xalil Sultonlar ham xalq oldida jazoga tortilganlar[2]. Ushbu davrda qonunlarda sodir etilgan jinoyatga jazoning muqarrarlighi tamoyiliga amal qilingan. Davlat uchun nafi tekkan, obro'li, fidoyi shaxsga jazolar yengillashtirilgan. Poraxo'rlik og'ir jinoyatlardan hisoblangan, bunday harakatlar ayovsiz jazolangan. Jinoyatchilarga adolatli jazo berilib, bunday tartib davlatda intizom saqlanishiga xizmat qilgan.

XVIII va XIX asrlarda kelib Yevropada o'tkir korrupsiya inqirozi boshlandi. Pora berish va olish haqidagi eskirgan diniy g'oyalar o'tmishdagi narsa bo'lib, yangilari hali ixtiro qilinib ulgurmagani edi. Bu tarixda aniq qoidalarsiz ulkan tartibsiz korrupsiyani keltirib chiqardi. Bir tomondan, mansabdorlarni hokimiyatini mustahkamlaydigan davlat tomonidan qattiq nazorat

qilinadigan yangi tartiblar vujudga kelgan bo'lsa, boshqa tomondan yangidan paydo bo'lgan yirik xususiy biznes vujudga kelgan raqobat tufayli "davlatni sotib" ola boshladi[17]. Pora har qanday joyda, har qanday sababga ko'ra, istalgan sharoitda, har qanday usulda berilishi mumkin edi.

Angliyada Karl II (1625-1649 yillarda hukmronlik qilgan) davrida korrupsiya yanada avj oldi. U "Angliyaning alkogolga qarshi kurashchisi" sifatida tanilgan bo'lib, mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurashda, xususan, mast holda pora berish yoki olishni qat'iy taqiqlab qo'ydi. Bu kapitalizm yo'liga o'tgan ayrim ingliz alkogol ishlab chiqaruvchi zodagonlarga va doimo parlament yig'ilishlariga ichib keladigan Angliya parlamenti vakillariga ma'qul kelmadi. Biroq Karl II parlamentni xohishiga quloq solmasdan uni tarqatib yubordi va 1629-yilda alkogolga qarshi hamda munosib korrupsiyaga qarshi o'n bir yillik kompaniyasini boshladi[9]. Bu kompaniya pora olishning shafqatsiz qoidasi butun mamlakat bo'ylab amalga oshirildi. Xalq dastlab qirolni bu siyosatini ma'qulladi. Korrupsiyaga qarshi kurash kompaniyasi uchun xalqdan pora olish orqali pul yig'di va oxir oqibat bu butun Angliyani Karl II siyosatiga noroziligini keltirib chiqarishiga sabab bo'ldi.

Buyuk Britaniyada pora berish turli lavozimda ishlaydigan amaldorlar va butun burjua tomonidan amalga oshirilgan. Korrupsiya va poraxo'rlik nafaqat Britaniya parlamentida, balki Angliyadagi davlat muassasalarida ham rivojlandi. Xalq orasida "qizil ip yuguradi" mashhur iborasi paydo bo'ldi. Qirolicha Viktoriya pora olish va pora berishda shaxsiy namuna ko'rsatgan. Masalan, unga xizmatkor pora taklif qilinmaguncha o'rnidan turmagan, oshpaz pora sifatida unga izzat ikrom ko'rsatib "maqtov" eshitmaguncha nonushta qilmagan. Tasodifiy yo'lovchiga pora berib, o'zining tashqi qiyofasiga qoyil qolganlik to'g'risida maqtov eshitmasa yurolmagan. Hatto "xayrli tun" tilab olish uchun oilasi a'zolariga ham pora bermaguncha uxlamagan[19]. Qirolichaning bu ishlari ingliz fuqarolarni poraxo'rlik qilishga o'rgatdi. Bu davr barcha an'analari bilan "ingliz janoblarining uslubi" deb tarixda nom qoldirgan.

XVIII asrni oxirida AQSh, Buyuk Britaniyaning mustamlakachiligidan chiqib, mustaqil bo'lganidan so'ng bir asrdan ziyodroq vaqt davomida munosib ravishda korrupsiyaga qarshi kurash bilan shug'ullandi. Ya'ni, XVIII asrning oxiridan XX asrning boshlarigacha AQShda jamiyatning korrupsiyaga bo'lgan munosabati tubdan o'zgara boshladi[3]. Xususan, 1787-yilda qabul qilingan AQShning Konstitutsiyasiga binoan, pora olish AQSh prezidenti tomonidan sodir etishi mumkin bo'lgan ikkita jinoyatlardan biridir deb qayd etildi. Siyosiy partiyalar va davlat boshqaruvi kuchaygani sayin, siyosiy elita va yirik biznes vakillari o'rtasida kelishmovchilik tobora kuchayib boshladi. Keyinchalik, AQShda korrupsiyaga oid janjalga yirik hukumat vakillari moliya, harbiy vazirlar ham bevosita aloqador ekanligi, misol uchun, Senat komissiyasi tekshiruvda kongressmen Uilyam Tvid turli firibgarlik yo'li bilan AQShning g'aznasidan 200 million dollar o'g'irlaganligi aniqlangan. O'tgan davr ichida bu jinoyatga samarali qarshi kurashishda AQSh hukumati tomonidan Konstitutsiya asosida qonun va qonunosti hujjatlar qabul qilindi. Keyinchalik AQSh shtatlarida maishiy korrupsiya kuchayganida, federal maxsus xizmati tomonidan korrupsiyaga qarshi maxsus operatsiyalar o'tkazilib, uyushgan jinoiy guruhlarini faoliyatiga chek qo'yildi va ulardan olingan ko'chmas mulk hamda moddiy narsalar davlatni ixtiyoriga o'tkazilgan.

Germaniyada nemislarning eng yaxshi pora beruvchi korrupsionerlari Yevropaning qolgan qismida urush bo'lishi uchun hukumatga pora berish kerak deb hisoblashardi. Ammo buning imkoni yo'q edi. Boisi, pora beruvchi boy kapitalistlar bor yo'g'i Germaniya hududida 1-

2 foizini[7] tashkil etardi. Keyinchalik davlat ichida ijtimoiy sohalarida korrupsiya kuchaydi. Masalan, bankdan kredit olishda, ishga joylashish va hokazo. Federal hukumat bunga qarshi samarali kompleks choralarni belgiladi[8]. Birinchidan, qonunchilik normalari mustahkamlandi. Bunda korrupsiyaga oid jinoyatni sodir etgan shaxsga ozodlikdan mahrum qilish jazo muddati uzaytirildi; ikkichi chora, huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsni mol-mulki musodara qilindi.

XVIII asrning oxiri va XIX asrning boshlarida Fransiya korrupsiya muammosi hukumat a'zolarini qattiq tashvishga solmadi. Buni boisi, ushbu davlatning moliyaviy va siyosiy janjallari, korrupsiya masalasiga jiddiy e'tibor qaratishga imkoniyat bermagan. Fransuz yozuvchisi Sh.L.Monteske korrupsiya illati haqida quyidagilarni: "asrlar davomida shu ma'lumki, hokimiyatga ega bo'lgan har bir kishi uni suiiste'mol qilishga moyildir va u belgilangan chegaraga yetguncha shu yo'nalishda boradi"[11] deb fikr bildirgan edi. XIX asrning boshida Fransiya hukumati korrupsiyaga qarshi kurashishda kompleks chora-tadbirlarning mexanizmini ishlab chiqish vazifasi belgilab oldi. Avval yirik miqdordagi korrupsiyaviy holatlarga chek qo'yish bo'yicha davlat dasturi ishlab chiqilgan[16]. Bunda siyosat, biznes, ta'lim sohalariga e'tibor berish boshlanib, ushbu sohalarida korrupsiyaviy jinoyat sodir etilishining oldini olishga doir qonunlar qabul qilingan. Keyinchalik, mayda va maishiy korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmi ishlab chiqilgan.

Rossiya tarixida korrupsiya amaldorlarning faoliyatida ko'p kuzatilib, ularning eng yuqori qatlami "hukmdor saroyi" deb nomlangan va bu institut XVIII asrning boshigacha davom etib, pora olish va berish oddiy hol bo'lgan.

Pyotr I davriga kelib o'rta asrlardagi ota-bobolar monarxiyasining tamoyillaridan voz kechildi, bu davlat tuzilmalarining shakllanishida o'z aksini topdi, bunda nasl-nasab prinsipiga emas, balki layoqatlilik prinsipiga amal qila boshladilar. Petr lavozimga ko'tarilish zodagonning qobiliyatlari va shaxsiy xizmatlariga bog'liq bo'lgan tartibni joriy etdi. U Rossiya byurokratiyasining asoschisi bo'lib, 1720-yilda chiqarilgan Bosh reglamentga davlat muassasalarining tuzilmalari va shtatlarini kiritdi.

Poraxo'rlik va xizmatdagi boshqa suiiste'mollarning oldini olish uchun davlat xizmatini o'tashning mutlaq yangi tartibi joriy etildi. Ya'ni, lavozimida faqat ikki yil ishlash. Ushbu muddat faqat shahar aholisining ushbu mansabdor shaxs o'z vazifalarini bajarishda davom etishi to'g'risida yozma iltimosnomasi bo'lganida uzaytirilishi mumkin bo'lgan. Poraxo'rlik mansabni suiiste'mol qilishning eng xavfli shakli sifatida tarqalishini hisobga olgan holda, Pyotr I 1713-yil 23-avgustdagi farmon bilan pora olish bilan bir qatorda pora berganlik uchun ham jinoiy javobgarlikni joriy etdi[17]. 1714-yil dekabrda Pyotr I "Pora va mukofotlarni taqiqlash va buning uchun jazo belgilash to'g'risida" Farmon chiqardi, u bilan amaldorlarning mahalliy ta'minotini bekor qildi va ularga beriladigan oylik pul miqdorini oshirdi. Chunki boshqaruv apparatida poraxo'rlik davlatga "zarar" keltirdi[15], u Farmonda eng qattiq jazolanishi kerak bo'lgan jinoyat sifatida malakalandi. Katta va kichik, ma'naviy, harbiy, fuqarolik, siyosiy, tijoriy, badiiy va boshqa ishga tayinlagan barcha mansabdorlarga, ular qanday unvonga ega bo'lishidan qat'i nazar, poraxo'rlik taqiqlangan.

Jinoyatlar xususida aytish lozimki, hokimiyat va xizmat vazifasini suiiste'mol qilish, poraxo'rlik, mansab soxtakorligi, zo'ravonlik kabi jinoyatlar amaldorlar orasida keng tarqaldi. Bu holni senat komissiyalari ham qayd etgan.

Muhokama. O'zbek xonliklari (XVI – XIX asrlarda Buxoro, Xiva, Qo'qon)da korrupsiyaga oid jinoyatlarni xon saroyidagi amaldorlari tomonidan sodir etilib, aybdor shaxslar xon buyrug'iga binoan shariat bo'yicha jazolangan.

Buxoro xonligi (XVIII asr o'rtalari — Buxoro amirligi)da ikkita qamoqxonalardan mavjud bo'lib, u yerdagi saqlanayotgan mahbuslardan davlatga, korrupsiyaviy jinoyatlarni aniqlashda foydalanilgan. Qamoqxonalarning kamerasida dahshatli hasharotlar mavjud bo'lib, jazoni o'tayotgan mahbuslar tez o'lim topmasligi uchun qamoqxonaning ma'muriyatiga yordam berishga rozi bo'lishgan. Qozilikka tayinlangan shaxslar o'z majburiyatlarini masjid yoki xaloyiq oldida, o'z uylarida olib borishlari kerak edi[13]. Eng yaxshi joy jome masjidlari bo'lgan. Qozilarning pora olishlari, o'z qarindosh-urug'lari va yaqin do'stlaridan o'zga shaxslardan sovg'a-salom qabul qilishlari mumkin bo'lmagan. Ammo qarindosh-urug'lari qonunga xilof harakat sodir etgan bo'lsa, qozi undan ham sovg'a-salom olishdan voz kechishi zarur edi.

Xiva xonligida dastlab musulmon huquqining barcha manbalari amal qilgan. Biroq, Xiva xonligi chor Rossiya mustamlakasiga aylangan davrda tashqi dunyodan, xususan, islom olamidani butunlay ajralib qoldi. Bunday sharoitda xonlikda Rossiyaning mafkurasi ta'sirida guruhbozlik, fitna, mafkuraviy buzuvchilik, behayollik, shariatning oyoq osti qilinishi, poraxo'rlik kuchayib ketdi. Xonlikka kelgan Rossiya generallari va amaldorlari bosh poraxo'rlar bo'ldilar. Fuqarolardan yig'iladigan soliq va turli-tuman yig'imlar ko'payib ketdi. Mamlakatning ko'p jihatdan jahon taraqqiyotidan orqada qolishi kuchayib bordi. Xonlikka yuborilgan Rossiya mustamlakachi amaldorlari, harbiylarining mamlakat ichki ishiga aralashuvi, ularning xalq orasida olib borgan ig'vogarlik siyosati, poraxo'rlik natijasida tinchlik buzildi. Bularning barchasi mamlakat xalqiga kulfatlar keltirdi. Xiva xonligining inqirozi ham tezlashdi. Xususan, Asfandiyorxon davrida saroy amaldorlari orasida o'zaro kurashlar, poraxo'rlik, ig'vogarlik, fitnachilik avjiga chiqdi, shariat oyoq osti qilindi. Saroy amaldorlari guruhlararo kurashlarda goh bir tomonni, goh ikkinchi tarafni quvvatlab, xon saroyida va mamlakat xalqlari orasida tinchlikning tez-tez buzilib turishiga erishdilar[24]. Bunday paytda mamlakatda tinchlik o'rnatish uchun xonlikni boshqarish ishiga aralashish uchun bahona topdilar va xondan katta miqdorda pora undirganlar.

Qo'qon xonligida ham poraxo'rlik avj olgan. Xonlik amaldorlari, fitna uyushtirib, xalqdan soliqlarni oshirish yo'li bilan yoppasiga pora olishgan. Birdamlik yo'qligi bois, chor Rossiyasi ushbu xonlikni ham bosib olishni uddasidan chiqqan[25]. Keyinchalik ham korrupsiyaviy jinoyatlar davom etib, Qo'qon xalqini tinch yashashi uchun xonlar rus amaldorlariga poralar berishga majbur bo'lgan.

Jinoyatlar xususida aytish lozimki, hokimiyat va xizmat vazifasini suiiste'mol qilish, poraxo'rlik, mansab soxtakorligi va zo'ravonlik kabi korrupsiyaga xos jinoyatlar amaldorlar orasida keng tarqalgan edi.

Markaziy Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi, Turkistondagi mustamlakachilik siyosati, paxta yakkahokimligi ko'plab mustaqil dehqon va batraklarni yanada kambag'allashuviga katta yer egalarini yanada boyishiga olib keldi. Rus amaldorlari esa mahalliy boylardan olgan katta poralar evaziga ularni sodir qilgan suiste'molchiliklariga ko'z yumishardi. Bu holatlarni doimiy tusga kirib qolishi Markaziy Osiyo xalqlarini muntazam noroziligini keltirib chiqardi. Sovet hokimiyatining korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyati qoniqarsiz hisoblanib, Markaziy Osiyo xalqlarini mustaqil davlat bo'lib ajralib chiqishiga xizmat qildi. Tahlil qilingan 13 asrda ham korruputsiya jinoyatlari sodir etilishi davom etavergan.

Ushbu jinoyatlarni kamaygan davrini vijdonli hamda adolatli hukmdorlar, amaldorlarning to'g'ri xizmat vazifasini bajarganligi bo'lsa, korrupsiyani oshib ketgan davri, xalqning bilimsizligi, ularni ezish yo'li bilan boylik orttirishga bo'lgan amaldorlarning nafs va buni ko'rib, bilib turgan qo'g'irchoq hukmdorlar, xonlar, davlat rahbarlarining e'tiborsizligi sababchi bo'lgan deb ta'kidlashimiz mumkin.

Uchinchi davr (O'zbekiston mustaqilligining 1991–2024-yillari). Mustaqilligimizning ilk yillaridan boshlab, mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud huquq tizimini isloh qilish yuzasidan tizimli chora-tadbirlar izchil amalga oshirib kelinmoqda. Tarixan qisqa davr ichida mamlakatda qonuniylik va huquq-tartibotni ta'minlashning institutsional va huquqiy asoslari shakllantirildi, korrupsiyaga qarshi kurashning samarali tizimi yaratildi. Davlat va jamiyat boshqaruvini yanada demokratlashtirish hamda modernizatsiya qilish, davlat boshqaruvi sohalarini liberallashtirish sharoitida davlat xizmatchilari tomonidan poraxo'rlik, mansab mavqeyini suiiste'mol qilish bilan bog'liq jinoyatlarning sodir etilishi davlat hokimiyatining obro'sizlanishiga, davlatning siyosiy, iqtisodiy, huquqiy tizimiga putur yetishiga, natijada, davlat hokimiyati faoliyati samaradorligining susayishiga sabab bo'ladi. Shu bois, ushbu illatga qarshi kurashish va barham berish siyosati davlat va jamiyat faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 33 yil mobaynida korrupsiyaga qarshi kurashish ikki bosqichda amalga oshirilgan.

Birinchi bosqich: 1991-2016-yillarni o'z ichiga olgan IIO faoliyatiga doir ilk o'zgarishlar. Ushbu davrda korrupsiyaga qarshi kurashishda umumiy xarakterdagi qonunlar, Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilindi. Masalan, 1994 yilda MJtK JK, JPKlari, shuningdek, 11.05.1994-yildagi VMning "Xususiy mulk va tadbirkorlikni korrupsiya, reket va uyushgan jinoyatchilikning boshqa turlaridan himoya qilishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida" 247-sonli qarori asosida IIVda Korrupsiya va reketga qarshi kurash bosh boshqarmasi tezkor xodimlari mazkur yo'nalishda ma'muriy huquqbuzarliklar va jinoyatlarni aniqlash, fosh etish ishlari amalga oshirilgan. Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi kurashish bilan shug'ullanuvchi davlat organlari(IIV DXX, Prokuratura)ni faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va qonunosti hujjatlar qabul qilinishi, ushbu illatga qarshi davlat siyosati darajasida jiddiy e'tibor berilganligidan dalolat beradi. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlarning amaliyotga tatbiq etilishi, korrupsiyaga qarshi kurashishda ma'lum darajada xizmat qilgan.

Ikkinchi bosqich: 2017 – 2024-yillarni o'z ichiga oladi. Ushbu davrda eng asosiy hujjat hisoblangan O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida" (2017) Qonuni va uning ijrosini ta'minlashda qonunosti hujjat(PF, PQ, VMQ)lar qabul qilindi. Eng quvonarlisi shuki, 29.06.2020-yilda O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi Prezident farmoni bilan tashkil etildi. Amalga oshirilgan ijobiy islohotlarning natijasini o'tgan davrda sodir etilgan poraxo'rlik jinoyatlari (JKning 210, 211, 212-moddalari) kesimida tahlil qilinganda 2019-yil – 177 ta; 2020 yil – 161 ta; 2021 yil – 91 ta sodir etilib, qariyb 50 foizga kamaygani kuzatilgani, so'nggi yillarda amalga oshirilgan chora-tadbirlar samarasida umumiy korrupsiyaga oid jinoyatlar salmog'i tahlil qilinganida esa 2022-yil 4 607 ta; 2023-yilda 4128 ta ya'ni, 11 foizga[26]kam sodir etilgan bo'lib, eng yuqori ko'rsatkich Andijon viloyati (971 ta) hissasiga to'g'ri kelgan. Albatta, ushbu ko'rsatkichlar yuqori hisoblanib, buni kamaytirish yoki to'liq sodir etilmaslikni ta'minlashda korrupsiyaga qarshi

kurashish bilan bevosita shug'ullanuvchi davlat organlari o'rtasida hamkorlikda chora-tadbirlarni belgilovchi yo'riqnomani ishlab chiqish zarur deb hisoblaymiz. Tahlil qilingan uchinchi davrning birinchi bosqichida korrupsiyaga qarshi kurashishning bevosita huquqiy asoslari bo'lmagan va real statistika, hisob kitoblar yuritilmagan. Ikkinchi bosqichda ushbu masalaga e'tibor qaratilib keng ko'lamlı chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Ushbu amaliyot korrupsiyaga qarshi kurashishning aniq mexanizmini belgilab berishga xizmat qildi.

Umuman olganda, so'nggi 7 yilda amalga oshirilgan ishlarning tahlili aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga, jamiyatda korrupsiyaga murosasiz munosabatni shakllantirishga yo'naltirilgan tizimli choralari ko'rilganligini ko'rsatib turibdi. Islohotlarni amalga oshirish doirasida fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati ochiqqligini, jamoatchilik va parlament nazoratini ta'sirchan mexanizmini yanada takomillashtirish lozim.

Jamiyatda ushbu illatga qarshi jiddiy, keskin kurash olib borilmas ekan, korrupsiya o'zining quyidagi salbiy oqibatlarini yuzaga keltiradi:

birinchidan, korrupsiya amalga oshirilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy islohotlarga qarshilik ko'rsatuvchi omillarni vujudga keltiradi;

ikkinchidan, jinoyatchilik va korrupsiyaning avj olishi davlatning konstitutsiyaviy asoslarini yemiradi, fuqarolarning huquq va erkinliklari jiddiy tarzda buzilishi davom etadi;

uchinchidan, jamiyatning ma'naviy-axloqiy asoslarini yemiradi. Bu esa amalga oshirilayotgan o'zgarishlarni noxolis baholash va salbiy munosabatni vujudga kelishi uchun shart-sharoit yaratadi;

to'rtinchidan, jamiyatning barcha sohalari rivojlanishdan to'xtaydi.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi kurashda jamiyatning barcha a'zolari ishtirok etishi lozim. Faqat davlat organlari tomonidan tezkor-qidiruv, profilaktik tadbirlarni o'tkazishi yetarli emas deb hisoblaymiz.

Литература/References/Adabiyotlar:

1. V.I.Avdiev Qadimgi Sharq tarixi T.:1964. 66 b.
2. A.J.Badirov. Amir Temur davlatida qonunchilik.// Amir Temur va uning jahon tarixidagi o'rni. Xalqaro konferensiya tezislari. – Samarqand, 1996, 67 b.
3. Борисов В.К., Чепурных С.Р. История борьбы с коррупцией в США // Интерактивная наука. 2022. №11 (76). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-borby-s-korrupsiyey-v-ssha> (дата обращения: 15.03.2025).
4. Государственная служба: комплексный подход: учебник / отв. ред. А.В.Оболонский.М.:Изд-во «Дело» АНХ, 2009. С.22.
5. Ziyodulla Muqimov. Amir Temur tuzuklari (tarixiyhuquqiy tadqiqot). Ikkinchi to'ldirilgan nashri. – Samarqand: SamDU, 2008. – 131 b.
6. Ильичёв И.Е. Коррупция: истоки и состояние проблемы // ППД. 2019. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-istoki-i-sostoyanie-problemy> (дата обращения: 16.03.2025).
7. Кури Х., Ильченко О. Ю., Данилов А. П. Проблема коррупции в Германии // Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2011. №23. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-korrupsiy-v-germanii> (дата обращения: 17.03.2025).
8. Коваль С.Е., Минина Т.И. Антикоррупционная деятельность в Германии // Хроноэкономика. 2019. №2 (15). URL:

- <https://cyberleninka.ru/article/n/antikorrupsionnaya-deyatelnost-v-germanii> (дата обращения: 18.03.2025).
9. Лабутина Т.Л. Народные движения в Англии в правление Карла II Стюарта (1660-1685 гг.) // Вестник НБГУ. 2017. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/narodnye-dvizheniya-v-anglii-v-pravlenie-karla-ii-styuarta-1660-1685-gg> (дата обращения: 19.03.2025).
 10. Mahmudova N.Dj. Avestoda ta’limiy-axloqiy qarashlar pedagogika f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. T.2005. B.30.
 11. Монтескье Ш.Л. Избранные сочинения М., 1955. Б.289.
 12. Muminov A.R., Tillabaev M.A. M-86 Inson xukuklari: darslik / A.R. Muminov, M.A. Tillabaev; mas’ul muxarrir A.X. Saidov. — 2-nashr. — T.: Adolat, 2013. – B.74-77. (544 b.)
 13. Muqimov Ziyodulla.O’zbekiston davlati va huquqi tarixi. Oliy o’quv yurtlari talabalari uchun darslik.- T.: “Adolat”, 2003. – 280 b.
 14. Odilqoriyev H., Azizov N., Madirimov X. Davlat va huquq tarixi: IIV oliy ta’lim muassasalari uchun darslik // –T.: O zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. B.23.
 15. Полное собрание законодательства Российской Империи. T.V. № 2871.
 16. Рубинский Ю.И. Франция: коррупция и борьба с ней // Современная Европа. 2010. №2 (42). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frantsiya-korrupsiya-i-borba-s-ney> (дата обращения: 19.03.2025).
 17. Смоленский М.Б. Исторический аспект возникновения коррупции и борьбы с ней // European journal of law and political sciences. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskii-aspekt-vozniknoveniya-korrupsii-i-borby-s-ney> (дата обращения: 20.03.2025).
 18. Соловьев С.М. История Россия с древнейших времен. Т. 14 Кн. 7. М., 1983. Б.591.
 19. Трусова В.С. Восприятие понятия коррупции в Великобритании XVIII века // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2020. №5-3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-ponyatiya-korrupsii-v-velikobritanii-xviii-veka> (дата обращения: 21.03.2025).
 20. Shayx Abdulaziz Mansur “Qur’oni karim ma’nolarining tarjimai” Toshkent islom universiteti nashriyoti 2016 yil.
 21. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf “Zikr ahlidan so’rang” 1-8 juzlar. “Hilol-nashr”nashriyoti 2016 yil.
 22. Шевчук В.Д. Коррупция: опасная болезнь государства. Ярославль 2018. 112 с.
 23. O’ljaeva Shoxista Amir Temur davlat boshqaruvi [Matn] / Sh. O’ljaeva. — Toshkent: Akademnashr, 2017. — 248 b.
 24. Qo’shjonov, Otamurod. Xorazmdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va harakatlar/ O . Qo’shjonov, N. Polvonov; Mas’ul muhar. Q. Rajabov, Muhar. V. Umirov. — Toshkent: “AVP MATViOT-KONZATT” MChJ, 2007. – 388 b.
 25. Qo’qon xonligining tashkil topishi va biylik boshqaruvi tizimi // Academic research in educational sciences. 2022. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/on-honligining-tashkil-topishi-va-biylik-bosh-aruvi-tizimi> (data obra-sheniya: 22.03.2025).
 26. <https://anticorruption.uz/uz/article/zbekistonda-korrupciaga-oid-zinoiatlar-soni-kamaimoqda>(data obra-sheniya: 23.03.2025).

27. <https://kamadm.ru/anticorruption/media/2018/8/3/korrupsiya-ponyatie-vidyi-istoriya-poyavleniya-i-razvitiya/>(data obraʻeniya: 24.03.2025).
28. <https://adolat.uz/uzbekiston/korruptsiya-uning-tarihij-ildizlari-korruptsiyaga-qarshi-kurash-usullari>(data obraʻeniya: 25.03.2025).
29. <https://dzen.ru/a/YUoApMrIlBGJo1EQ>(data obraʻeniya: 26.03.2025).
30. https://ru.wikipedia.org/wiki/Pax_Mongolica(data obraʻeniya: 27.03.2025).

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).